

AZERBAIJAN IN THE ENERGY SECURITY OF THE BALKANS

Duhan Kalkan

Abstract

Today, one of the sources of tension in international relations is energy. In this context, a historical perspective on international relations reveals that the discovery of energy resources brought about political tensions and changes in the balance in the international system. Although it was initially believed that resource discovery would increase the power and prosperity of the states in the region where it was discovered, political disputes caused by claims over resources have led to conflicts, sometimes involving the use of military force. With the discovery of energy resources, regional dynamics have changed in favor of some actors and against others. Claims of authority over the use and allocation of energy resources are pitting countries against each other, and a new perception of security is emerging in which competition for the opportunities created by resources replaces the friend-enemy perception of the past. Although energy resources have been utilized in Azerbaijan for centuries, the systematic use of energy resources began in the 20th century. In the 20th century, Azerbaijan's oil industry entered a new phase. Since the mid-1990s, concrete steps have been taken to export Azerbaijan's energy resources to the world. In the 27 years since the signing of the "Contract of the Century" in 1994, great strides have been made in the transportation of energy resources from Azerbaijan to Europe.

Keywords: *Balkans, Energy, Azerbaijan, Energy Security, Resources.*

BALKANLARIN ENERJİ GÜVENLİĞİNDE AZERBAYCAN

Duhan Kalkan*

Öz

Günümüzde uluslararası ilişkilerdeki gerilim kaynaklarından biri de enerjidir. Bu bağlamda uluslararası ilişkilere tarihsel bir perspektiften bakıldığında enerji kaynaklarının keşfinin siyasi gerilimleri ve uluslararası sistemdeki denge değişikliklerini beraberinde getirdiği görülmektedir. Kaynak keşfinin başlangıçta keşfedildiği bölgesel devletlerin gücünü ve refahını artıracağına inanılsa da kaynakların üzerindeki hak iddialarının yol açtığı siyasi uyuşmazlıklar doğrultusunda bazen askeri gücün de kullanıldığı çatışmalar yaşanmaktadır. Enerji kaynaklarının bulunmasıyla bölgesel dinamiklerde kimi aktörlerin lehine değişimler yaşanırken, kimi aktörler içinse aleyhte gelişmeler ortaya çıkmıştır. Enerji kaynaklarının kullanımı ve tahsisi üzerindeki yetki iddiaları ülkeleri karşı karşıya getirmekte, geçmişin dost-düşman algısı, kaynakların yarattığı fırsatlar için rekabetle birleşerek yeni bir güvenlik algısı yaratmaktadır. Azerbaycan'da yüzyıllardır enerji kaynakları kullanılmasına rağmen enerji kaynaklarının sistematik kullanımı 20. yüzyıldan itibaren başlamıştır. 20. yüzyılda Azerbaycan'ın petrol endüstrisi yeni bir aşamaya girmiştir. 1990'ların ortalarından itibaren Azerbaycan'ın enerji kaynaklarının dünyaya ihraç edilmesi için somut adımlar atılmıştır. 1994 yılında "Asrın Anlaşması"nın imzalanmasından bu yana geçen 27 yılda, enerji kaynaklarının Azerbaycan'dan Avrupa'ya taşınmasında büyük adımlar atılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Balkanlar, Enerji, Azerbaycan, Enerji Güvenliği, Kaynaklar.*

---

* Dr., Kalecik Belediye Başkanı, kalkanduhan@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0001-5346-7016>.
Bu makaleye atıf için: Kalkan, Duhan. (2023). Balkanların Enerji Güvenliğinde Azerbaycan, SDE Akademi Dergisi, 3(1), 1-28

GİRİŞ

Enerji güvenliği, içerdiği değişkenler nedeniyle ekonomik, sosyal, politik, jeolojik, jeopolitik ve askeri açıdan çok farklı boyutları olan bir kavramdır. Küreselleşen dünya ve tüketim patlaması, enerjiyi tüm bu süreçlerin kilit oyuncusu haline getirerek, geçmişe oranla ülkelerin ekonomilerine ve ulusal güvenliklerine temelden etki eden bir gündeme dönüştürmüştür. Bu anlamda enerji ve enerji ile ilgili alanlar ulusal ve uluslararası siyasetin konusu haline gelmiştir. Diğer bölgelerle (Orta Asya, Ortadoğu, Kafkaslar vb.) karşılaştırıldığında Balkanların enerji kaynakları bakımından zengin bir bölge olmadığı görülmektedir. Bu sebeple Balkanlar, büyük ülkelerin enerji alanındaki stratejik çıkarlarının merkezinde yer almamakta, çevresinde yer almaktadır. Ancak Balkan ülkelerinin doğrudan enerji üretimi yoluyla olmasa da önemli bir enerji taşıyıcısı olduğu söylenebilmektedir.

Dünyanın en gelişmiş ekonomilerini bünyesinde barındıran ve petrol ve gaz rezervlerine erişimi çok sınırlı olan AB, ekonomik performansını ve büyümesini sürdürebilmek için farklı kaynaklardan makul ve istikrarlı fiyatlarla büyük miktarda enerji tedarikini güvence altına almak zorundadır. Ayrıca, Azerbaycan için AB ile enerji ilişkilerinin yoğunlaştırılması sadece döviz kazanmak için değil, aynı zamanda ekonomisini modernize etmek için de bir fırsattır. Temmuz 2018 başı itibariyle ortaklar SGC (Güney Gaz Koridoru) projesine 30 milyar dolardan fazla yatırım yapılmıştır. Bunlardan 17,7 milyar doları toplam maliyeti 22,7 milyar dolar olan Şah Deniz-2 projesine, 4,2 milyar doları 4,6 milyar dolar değerindeki Güney Kafkasya boru hattının genişletilmesine, 4 milyar doları TANAP projesine ve 2,9 milyar doları da TAP projesine aittir.

Azerbaycan, Türkiye gibi ABD müttefikleri ile Doğu ve Güneydoğu Avrupa ve Balkanlar'daki ülkelerin enerji güvenliğini sağlamak için en iyi konuma sahiptir; bu ülkelerin hepsi ya ABD/NATO müttefikidir ya da ABD'nin etki alanına girmektedir ve daha geniş bir Avrupa-Atlantik Enerji Güvenliği konseptinin bir parçasıdır. BTC petrol projesini hayata geçirecek ABD-AB enerji stratejisinin uygulanmasında önemli bir rol oynamıştır ve Güney Gaz Koridoru projesi ile de bunu sürdürmektedir. Bununla

birlikte, Bakü'nün, işgal altındaki toprak bütünlüğünü yeniden tesis etmek karşılığında, bir numaralı dış politika önceliği olan Dağlık Karabağ sorununu çözmek için ABD/AB'den daha fazla siyasi destek bekleyeceğini varsaymak oldukça mantıklıdır. Bu bağlamda çalışmanın amacı enerji güvenliğinde Azerbaycan'ın rolünün ele alınmasıdır. Bu rol Balkanlar özelinde incelenecektir.

1. Enerji Kaynakları ve Güvenliği

Enerji güvenliği kavramının literatüre 1970'lerdeki petrol krizi süreciyle girdiği görülmektedir. Uluslararası Enerji Ajansı'na (IEA) göre enerji güvenliği kavramı, “enerji kaynaklarının, uygun fiyatlı ve kesintisiz olarak temin edilmesi” olarak tanımlanmaktadır (IEA, 2019). Bu doğrultuda, enerji güvenliğinin kısa ve uzun vadeli yönleri vurgulanırken, uzun vadeli enerji güvenliği, ekonomik gelişmeler ve çevresel ihtiyaçlar doğrultusunda ihtiyaç duyuldukça yapılan yatırımlarla ilgili olup; kısa vadeli enerji güvenliği, enerji altyapısındaki ani değişikliklere hızla yanıt verme yeteneğiyle ilgilidir.

Enerji güvenliği, en basit tanımıyla enerji arz ve talep güvenliğinin sağlanması olmakla birlikte, enerji güvenliğini tanımlamaya yönelik farklı yaklaşımların olduğu söylenebilir. İlgili terimin tanımındaki farklılıkların tanımlayıcı aktörün (devlet, birey ve organizasyon) ihtiyaçlarına göre tasarlandığı görülmektedir. Enerji güvenliği Avrupa Komisyonu'na göre “gelecekte gerekli enerji ihtiyacının hem ülke içi yeterli kaynaklar, hem de erişilebilir ve istikrarlı dış kaynakların talep edilmesiyle karşılanabilmesini sağlama kabiliyeti” şeklinde tanımlanmaktadır (EU Commission, 2000: 23).

Enerji güvenliği kavramı genel olarak iki açıdan değerlendirilmekte olup, birincisi enerjiye, ikincisi ise güvenliğe dikkat çekmektedir. Bu kavramın enerji tanımı, enerji kaynaklarının “ulaşılabilirliği, kabul edilebilirliği ve bulunabilirliği” parametrelerini içerir. Güvenlik odaklı tanım ise enerji üretimi, tüketimi, iletim ve dağıtımını, geliştirme, sirkülasyonu,

arama ve ticarileştirme alanlarındaki tesislerin tüm saldırılara karşı fiziksel olarak korunmasını içermektedir (Ediger, 2007). Bu kapsamda geleneksel enerji güvenliği kavramı ise, “petrol başta olmak üzere fosil yakıtlara güvenli bir biçimde ulaşabilme imkânı” olarak tanımlanmaktadır (Kruyt, Vuuren, Vries, & Groenenberg, 2009). Enerji güvenliği alanında enerji kaynaklarının sürekli, ucuz ve güvenilir bir şekilde arz edilmesi ve verimli kullanılması, tüm devletlerin ulusal güvenliğini temelden etkileyen bir faktördür ve bu nedenle enerji güvenliği hem ulusal hem de ulusal düzeyde en çok tartışılan konuların başında gelmektedir (Kocaman, 2018: 154). Enerji güvenliği kavramı, yatırım eksikliğinden kaynaklanan aksamalar, iç savaşlar ve işgaller, grev ve lokavtlar, üretim, iletim ve dağıtım sistemlerinin altyapısına yönelik terör faaliyetleri, hasar gibi birçok olasılığın değerlendirilmesine bağlı bir olgudur (Çelikipala, 2014: 81).

Öte yandan enerji güvenliğinin, üretim, iletim ve dağıtım sistemlerine yönelik saldırılardan, hükümetlerin iç veya dış ilişkilerine bağlı olarak yaşanabilecek aksaklıklardan, doğal afetlere kadar pek çok faktörün birlikte değerlendirilmesini gerekli kıldığı vurgulanmaktadır (Glynn, Chiodi, & Gallach, 2016: 72). Enerji güvenliği pek çok iktisadi ve siyasi konuyu kapsayan bir şemsiye kavram olarak altyapı güvenliği, arz çeşitliliği, emniyet marjı, arz güvenliği, fiyat, yeni rezervlere erişim, savaş ve terör riskleri gibi geniş bir perspektiften değerlendirilebilmektedir (WEF, 2006: 8-9).

Enerji güvenliği kavramının üç farklı şekilde anıldığı durumlar vardır. Bunlar arz güvenliği, talep güvenliği ve transfer güvenliğidir. Bunlardan ilki olan arz güvenliği, enerji güvenliği ile aynı içeriğe sahip görünmektedir. Arz güvenliği bu bağlamda, enerji kaynağına sahip olmayan ülkenin, enerjii tüketme anına kadar geçen süreyi makul bir şekilde geçirmesi olarak nitelendirilmektedir. Talep güvenliği, enerji kaynaklarına sahip olan ve ihraç eden ülkelerin bu kaynakları en uygun pazarda en uygun fiyata satabilmeleri anlamına gelmektedir. Transfer güvenliği ise enerjinin mümkün olan en güvenilir yöntem ve ortam kullanılarak iletilmesiyle ilgilidir. Enerji hatlarının geçeceği güzergâhların istikrarlı bölgeler olması, terör vb saldırılara maruz kalmaması gibi unsurlar önemlidir. Enerji transfer ülkeleri

olarak Türkiye ve Ukrayna gibi örnekler gösterilebilir (Polat, 2019: 1131). Ancak enerji sektörü, özellikle diğer siyasi değişkenlerden bağımsız bir sektör değildir. Bu bağlamda, ülkeleri enerji politikası kararlarını sadece ekonomik kaygılarla değil, farklı değişkenleri dikkate alarak vermektedir. Örneğin, Suudi Arabistan birçok defa İran ile arasındaki siyasi çekişmeden dolayı petrol üretimini artırma yoluna gitmiş ve kendisi içinde zararlı bir seçim olsa da petrol varil fiyatlarını aşağıya çekmiştir (Amirahmadi, 1993).

Günümüz dünyasında enerji arz ve talep güvenliğini sağlamak için tedarikçi ülkeler ve tüketici ülkeler gibi her aktör, karşılıklı çıkarlarını maksimize eden uzun vadeli ticaret ve iş birliği anlaşmaları imzalamaktadır. Bu anlaşmalar kapsamında geliştirilen ilişkiler, daha çok güvenlik ve dış politika gibi diğer alanlarda işbirliği ve ittifaklarla ilgilidir. İktisat teorisyenlerinin iddia ettiği gibi, küreselleşme ile birlikte ticaret artmakta ve ülkeler arasındaki ilişkiler her geçen gün daha karmaşık hale gelmektedir. Güvenilir, yeterli ve sürdürülebilir enerji, ülkelere göre sadece ulusal güvenlik açısından değil, ekonomik büyüme açısından da dikkat çekici bir durumdur. Bu durumdan en çok etkilenen alan şüphesiz ki siyasi sektördür. Dünyanın giderek küreselleşmesi, enerji piyasalarında emtia ve kaynaklara olan ilgi ve artan ticaret hacmi ile ülkeler, bölgeler ve uluslararası şirketler enerji tüketimi ve ticaretinde birbirine bağımlı hale gelmiştir (Prontera, 2017: 43). Günümüzde enerji alanında kararları tek bir ülke alamamakta çoğunlukla üçüncü bir ülkeyi, şirketi ya da tarafı da bağlamakta ve bir ülkenin tek başına karar almasına imkân vermemektedir. Özellikle enerji piyasalarının ve rezervlerinin gerçeklerinin ortaya çıktığı son dönemde, ülkelerin kendi kendilerine bir “enerji politikası” belirlemeleri çok zordur.

2. Balkan Ülkelerinde Enerji Güvenliği

Soğuk Savaş sonrası iki kutuplu dünya düzeninin bozulması, Balkanlar coğrafyasına ilişkin birçok önemli değişken yaratmış görünmektedir. Söz konusu değişkenlerin en önemlisi ise Batı Avrupa'nın Sovyet Sosyalist Devleti tehdidinden kurtulması, Balkanlar'daki etnik milliyetçi çatışmalar ve Avrupa kıtasındaki potansiyel olarak hayati enerji kaynaklarının kontro-

lü yer almaktadır. Tüm bu değişkenler bir arada değerlendirildiğinde Balkan coğrafyasının stratejik bir konumda olduğunu göstermektedir. Savaş sonrası başlayan yeni dönem, Balkanlar'a yeni bir jeopolitik yapı kazandırmıştır. (Arı & Pirinççi, 2011: 3).

Enerji sektörü, her ülke için kalkınma alanında ayrı bir öneme sahiptir. Ekonomik motorun sürekli çalışmasını sağlamak için gerekli enerjinin kesintisiz olarak sağlanması temel gerekliliklerden biridir. Ayrıca çeşitlendirilmiş enerji üretim ve tedarik politikası da ülke güvenliğinin önemli bir unsurudur. Başka bir deyişle, bir ülkenin enerji güvenliği ile ulusal güvenliği arasında güçlü bir ilişki vardır (Pamir, 2000: 61). Bunların yanı sıra Batı Balkanlar'ın ispatlanmış petrol rezervleri Uluslararası Enerji Ajansı (Energy Information Administration) tarafından yaklaşık 335 milyon varil olarak belirtilmektedir. Avrupa kıtasının petrol rezervleri 18,7 milyar varil olarak kaydedilmiştir. Ayrıca Batı Balkanlar'da bulunan 335 milyon varilin 165 milyonluk kısmının Arnavutluk'ta, 92 milyonluk kısmının ise Hırvatistan'da olduğu ifade edilirken geriye kalan 77 milyonluk kısmının ise Sırbistan ve Karadağ'da bulunduğu bildirilmektedir. Bölgenin petrol üretimi ise son derece düşük seviyelerde olduğu görülmektedir. 2000 yılında söz konusu bölgenin toplam doğal gaz tüketimi ise yaklaşık 5 milyar m³ olarak hesaplanmıştır. Bu rakamın %50'sinden fazlasının ise ithalat yoluyla karşılandığı görülmektedir. Bölgede doğal gazın büyük bir kısmının Rusya'dan ithal edildiği ifade edilmektedir. Bölgedeki Slovenya ve Makedonya dışındaki savaşların eski Yugoslavya ülkelerinin enerji altyapılarında büyük zararlara yol açmıştır (Türbedar, 2003: 217). Arnavutluk komünist dönemde dünyadan izole olmuştur. Bu nedenle Arnavutluk, enerji sektöründe diğer sektörlerde olduğu gibi yeterince gelişmemiş ve enerji üretimini çeşitlendirememiştir.

1990'ların başında Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın dağılma süreçlerine paralel olarak Balkanlar'da başlayan Batı'ya yönelik siyasi, ekonomik ve sosyal bütünleşme süreci günümüze kadar devam etmiştir. Buna paralel olarak bölge genelinde ciddi sorunlar yaşanmaktadır; işsizlik, yolsuzluk, ulusal refahın düşüklüğü. Bölge ülkelerinin ekonomileri zor dönemlerden

geçmekte ve Balkan bölgesinde günümüze kadar devam eden sorunlar göze çarpmaktadır. 60'lı ve 70'li yıllarda yapılan enerji altyapısını 1990'lara gelindiğinde de kullanmayı sürdüren Balkan ülkelerinin gelişen ekonomileri ülkelerde büyük ölçüde enerji altyapı sorunlarına yol açmıştır (IEA, 2008: 15). Balkanlarda ekonomik kalkınmada en önemli konulardan biri olan enerji konusu, buna paralel olarak ortaya çıkan düşük verimlilik, yetersiz elektrik sisteminden ötürü dikkat çekmektedir (Ülgen & Akova, 2014: 411). Yugoslav cumhuriyetlerinin enerji altyapısı ve bu altyapının bölge ülkeleri arasında yarattığı karşılıklı bağımlılık Balkanlar'da enerji alanında görünen en temel unsurdur. Bir Balkan ülkesinin enerji varlıklarının işletilmesinin başka bir ülkenin enerji altyapısına bağlı olması ve benzeri durumlar Balkan coğrafyasında gözlenen karşılıklı bağımlılığın somut örnekleri olarak görünmektedir. Bölge ülkelerinin enerji piyasasının büyük ölçüde ithal hidrokarbonlara bağımlı olması, Balkan enerji yapısının en dikkat çekici noktalarından birini oluşturmaktadır. Ayrıca Rusya ile AB arasındaki gerilimlerin enerji alanını da etkilediği görülmektedir (Özdemir, 2014: 257).

Balkan ülkelerinin doğal gaz sektöründeki en büyük katılımcısı Rusya'dır. Arnavutluk dışındaki tüm Balkan ülkelerinin Rusya ile doğal gaz bağlantısı var. Enerji rezervi olmayan ülkeler ihtiyaçlarını dış pazarlardan karşılamak zorundadır. Bu anlamda Balkanların enerji sektöründeki ekonomik-politik öneminin üç ana faktörden oluştuğu söylenebilir: a. Bir enerji geçiş yolu olarak Balkanların enerji güvenliğine stratejik katkı, b. Uluslararası pazara açılmayı amaçlayan Hazar Havzası ülkeleri ile enerji pazarını çeşitlendirmek isteyen Rusya'ya pazar oluşturmak, c. Balkanların dış politikadaki rolü güç dengesini sağlamaktır. Bu nedenle, bölgesel ekonomik ve siyasi durum, küresel oyuncuların ve komşu ülkelerin enerji politikasının belirlenmesinde etkili bir faktör olarak değerlendirilmektedir.

Bulgaristan ve Romanya'nın Avrupa Birliği'ne katılımına çok fazla önem verilmiştir. Bu durumun nedeni olarak, AB ülkelerinin Hazar enerji kaynaklarının Rusya'nın kontrolünde AB üzerinde baskı oluşturmak için kullanılmasına engel olacak bir çözüm geliştirememeleri gösterilmekte-

dir. AB için her zaman bir öncelik olmuştur. Böylece Kafkas yolundan Karadeniz üzerinden Hazar kıyısına ulaşılması ve bu hat üzerinden enerji kaynaklarının kesintisiz ve kısıtlamasız olarak AB topraklarına taşınması Balkan-AB enerji jeopolitiğinin hayati bir konusu haline gelmiştir. Bu jeopolitik yapının bir sonucu olarak Balkanlar üzerinden Avrupa'ya enerji aktarılarak Rusya'nın enerji yükünü hafifletecek önemli projeler başlatılmıştır.

AB, Rusya Federasyonu ve Türkiye ile çevrili Balkanlar, jeopolitik konumu nedeniyle öne çıkan bir enerji bölgesi haline gelmiştir. Balkanların her zaman Rus dış politikası için bir ilgi odağı olduğu bilinmektedir. Bu kapsamda Rusya doğal gazına olan bağımlılık ve Balkanlar'daki enerji yatırımlarında Rusya'nın ağırlığı, enerji kozunu kullanarak Balkanlar'daki nüfuzunu sürdürmek istediğini göstermektedir. AB tarafından ise enerji güvenliğinin sağlanmasına yönelik olarak bir geçiş yolu olarak görülen bölge ile enerji piyasalarının entegrasyonun sağlanması amaçlanmaktadır. Bulgaristan, Hırvatistan ve Romanya Avrupa Birliği üyesiyken, diğer ülkeler Avrupa Birliği'ne aday ülke konumundadır. Dolayısıyla Balkanlar gelecekte Avrupa Birliği'ne katılacak bir enerji piyasasına sahip olacaktır. Bu bölge özelinde doğal gaz ve petrol boru hatlarında enerji sektörünün en büyük siyasi ve ekonomik mücadelesinin yaşandığı gözlenmektedir.

Rusya, bölgeyi son dönemde enerji nakil problemi yaşanan Ukrayna ve Beyaz Rusya'ya alternatif bir geçiş yolu olarak değerlendirilmektedir. AB ise Balkanlar'daki konumunu Rusya'ya alternatif olarak Hazar Havzası kaynaklarını taşımak için kullanmak istemektedir. Arz güvenliği ekseninde cereyan eden bu mücadele, ülkeler arası diplomasi nedeniyle yeni boru hattı projelerini sürekli gündeme getirmektedir. Bunların yanı sıra Balkan ülkelerinin ekonomisinin ve enerji altyapısının gelişmesi ise, bu ülkelerin enerji ihtiyaçlarında hızlı bir artışa neden olmaktadır.

Balkanlar, stratejik coğrafi konumu nedeniyle Avrupa'nın enerji geçişinde önemli bir rol oynamaktadır. Balkanlar aynı zamanda bir enerji piyasasıdır. Bölgede yeni (alternatif) bir petrol/doğal gaz boru hattı inşa etmek, Rusya'nın enerji hakimiyetini kırmak anlamına gelmektedir. Herhangi bir

ülkenin dış politikasının bir parçası olarak, güvenlik politikası öncelikli bir konudur. Bu anlamda Karadeniz bölgesinde hâkim bir konum oluşturmak Rusya'nın önemli çıkarlarından biridir. Rusya'nın Balkanlar'daki hesapları post-Sovyet alanında yapılan hesaplamalardan son derece farklıdır. Rusya bugüne kadar Balkanlar'da önemli bir petrol ve doğal gaz tedarikçisi konumunda olmuştur. Hemen hemen tüm Balkan ülkeleri enerji kaynaklarını yurt dışından ithal etmektedir. Ayrıca, Rus şirketleri bölgesel enerji piyasalarına, yatırımlarına ve yeni altyapının geliştirilmesinde çalışan şirketlere önemli katkı sağlamaktadır. Öte yandan çevre sorunları ve yetersiz altyapı nedeniyle zengin kömür rezervlerine sahip ülkelerin, petrol ve doğalgaz rezervlerine bağımlı bir hale geldikleri ifade edilmektedir. Bu kaynakların büyük bir kısmı dış piyasadan temin edilmektedir. Bu nedenle söz konusu kaynaklarla enerji piyasasının gelişmesi mümkün görülmemektedir. Ülkelerin yeterli düzeyde enerji kaynaklarına sahip olmaması sebebiyle, enerji arzının sürekliliğini sağlamak için bölgesel iş birliği gerekli hale gelmiştir. Bu kapsamda temel hedeflerden biri de enerji arz çeşitliliği oluşturan ve geliştiren büyük bir entegre enerji piyasasının oluşturulması olmuştur (Risteska, 2009: 1). Bunların yanı sıra bölge ekonomisinin güçlendirilmesine yönelik olarak Balkan ülkelerinin ana hedefleri arasında komünist dönemden kalan sağlıksız ve verimsiz enerji altyapısının yerini enerji arz çeşitliliğini sağlayacak ve geliştirecek nitelikte bir enerji piyasasının kurulması hedefi de yer almıştır. Bu kapsamda 2008 finansal krizinin ardından yabancı yatırımcılar ve özel sektör, enerji sistemlerinin geliştirilmesi için yeterli sermaye sağlamaya çalışmıştır (Giamouridis & Paloyannis, 2011: 9). Ülkeler, bölgesel işbirliğini sağlamak için başta AB olmak üzere enerji piyasalarını entegre etme çabasıdadır.

AB açısından bakıldığında, enerji arzını ve şebekelerini güvence altına almak hayatta kalmak demektir. Bu nedenle bölgedeki aktif çatışmaların sona erdiği 1999 yılından bu yana enerji güvenliğinin sağlanmasına belirli faktörlerin katkıda bulunduğu söylenebilmektedir. Öncelikle AB, Batı Balkanlar meselesini ABD-Rusya rekabet alanına bırakmaktansa, bölgedeki müdahalesini artırmayı tercih etti. Ayrıca, 2000'li yılların ortalarında Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan enerji krizi, Rusya'dan gelen doğal

gaza olan bağımlılığın azaltılması gerektiğini açıkça ortaya koymuştur. Öte yandan AB'nin bölgesel politikası ve Balkan ülkelerinin AB'ye katılma isteği dikkate alındığında karşılıklı bir istek söz konusudur. Öte yandan, AB'nin enerji sektöründeki yeni adımları, bölgenin komünist dönemden kalma enerji altyapısının modernize edilmesi için bir fırsat yaratmıştır. Ayrıca petrol ve doğal gaz kaynakları açısından zengin olmayan bölgenin arzını artırmak için ilk kez bir fırsat doğmuştur. Benzer şekilde, 2001'den bu yana ABD'nin Ortadoğu'ya odaklanması, AB'nin Balkan politikasına daha fazla dahil olmasıyla sonuçlanmıştır.

ABD, bölgedeki enerji sektörünün geliştirilmesi gereği konusunda AB ile anlaştı. Son olarak, bölgesel iş birliğini geliştirmeye yönelik entegre bir enerji altyapısı vizyonu, AB enerji politikasının belirleyici faktörlerinden biri olmuştur. 2002 yılında Avrupa Komisyonu, bölgesel iş birliğini sağlamak için bölgesel bir elektrik piyasası kurulmasını önermiştir. 2005 yılında, enerji piyasalarını şekillendirmek ve entegre etmek için Atina'da Bosna-Hersek, Bulgaristan, Arnavutluk, Karadağ, Makedonya, Hırvatistan, Sırbistan, Romanya ve Kosova'yı temsilen Avrupa Birliği ile Birleşmiş Milletler arasında Enerji Topluluğu Anlaşması imzalanmıştır (Deitz, Stinton, & Wright, 2007: 3).

3. Balkan Ülkeleri Enerji Güvenliğinde Azerbaycan'ın Rolü

Dünyada petrolün bulunduğu ve kullanıldığı ilk ülkeler arasında Azerbaycan da yer almaktadır. Petrol endüstrisi, petrolün öneminin anlaşılmasıyla birlikte hızla gelişmeye başlamıştır. Dünyanın ilk petrol kuyusunun ise 1847 yılında Azerbaycan'ın Bakü şehrinde Abşeron Yarımadası'nın Bibi Haybet bölgesinde açıldığı bilinmektedir. Söz konusu gelişmeden sonra 1878 yılına gelindiğinde ise Baküde ilk petrol rafinerisinin kuruluşu gerçekleştirilmiştir. Daha sonra bu rafineriler, Azerbaycan tarihinin ilk petrol boru hattı olan 12 km uzunluğundaki petrol boru hattı ile Balakhani petrol sahasına bağlanmıştır. Dünyada hızla gelişen petrol endüstrisi sayesinde Azerbaycan'ın önemi artmıştır. Böylece söz konusu bölgeye yabancı yatırımcıların ilgisi artmıştır (Zengin & Esedov, 2009: 98). "Nobel Kar-

deşler” bölgeye ilk olarak 1879 yılında yabancı sermaye olarak gelmişler ve bölgedeki zengin petrol yataklarını keşfettiklerinde bölgeye yatırım yapmaya karar vermişlerdir. 1880’li yıllarda Nobel kardeşlerin ve Fransız merkezli enerji şirketlerinin Bakü’de yatırım yapma kararı almasının ardından 1890’lı yıllarda İngiliz Rothschild firması da yatırım yapmaya karar vermiş, Rothschild şirketi zaman içinde Bakü bölgesinin en büyük enerji şirketi olmuştur. 19. yüzyılın sonlarına doğru dünya çapında petrole olan talep büyük oranda artmıştır. Bu durumun sonucunda Azerbaycan’da petrol üretimi artmış göstermiştir. Azerbaycan 19. yüzyılın başlarında dünyanın en çok petrol üreten bölgesi haline gelmiştir (Açıkkaya, 2010: 414). Petrol üretiminin arttığı bu dönemde, Azerbaycan’ın petrol rezervlerinin uluslararası pazarlara nasıl taşınacağı sorusu ortaya çıkmıştır. Bu sorunu çözmek için önce Bakü ile uzaktaki petrol sahaları arasında bir demiryolu kurulmuş ve 1883 yılına gelindiğinde bu demiryolu sistemi Tiflis’e kadar genişletilmiştir. 1907 yılına gelindiğinde ise Batum ile Bakü arasında yeni bir raylı sistemin kuruluşu gerçekleştirilmiştir. Bu sayede Bakü’den petrol talep eden Batı ülkelerine Karadeniz üzerinden petrol taşımacılığının yolunu açılmıştır. Daha sonraki yıllarda Azerbaycan’da bağımsızlık hareketlerinin başlamasıyla (1918-1920) ülkedeki petrol üretimi gerilemiştir. Fakat 1920 yılına gelindiğinde Azerbaycan’ın Sovyetler Birliği’ne katıldıktan sonra 1930 yılında petrol üretiminde yeniden artış yaşanmıştır. Söz konusu dönemde Azerbaycan tarafından Sovyetler Birliği’nin petrol ihtiyacının %57’lik kısmının karşılandığı kaydedilmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında ise Azerbaycan’da petrol üretiminin zirve yaptığı belirtilmektedir. Azerbaycan 1941’de 25,4 milyon ton petrol üretirken, 1945’te bu rakam 10,4 milyon tona düşmüştür (Seferov, 2005: 289). Azerbaycan 1991 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra kendi topraklarındaki enerji kaynakları üzerinde mutlak kontrol sahibi olmuştur. Ancak bağımsızlığının ilk senelerinde Ermenistan ile savaşın ve Büyük Buhran’ın olumsuz etkileri nedeniyle enerji kaynaklarından istenilen faydayı elde edememiştir. Azeri-neft ve Azneftkimya isimli şirketler SSCB döneminin kötü ekonomisinden çıkmış ve birleşerek Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi’ni (SOCAR) kurmuş ancak bu şirket o zamanki şartlar nedeniyle fazla faaliyet gösterememiştir (Aras, 2003: 7).

Azerbaycan, 1991 yılında devlet bağımsızlığını yeniden tesis ettiğinden beri AB ile bütünleşmeyi ve işbirliğini geliştirmeyi dış politikasının stratejik yönlerinden biri olarak belirlemiştir. Azerbaycan'ın Avrupa'ya yönelik ekonomik entegrasyon çıkarları, ülkenin jeopolitik ve jeoekonomik durumu ile sosyo-ekonomik gelişimi tarafından belirlenmektedir. AB ve Balkan ülkeleri 1991 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanımış ve taraflar arasında 1992 yılından bu yana resmi diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Yatırım ortamının daha da iyileştirilmesi, Azerbaycan'ın Balkan ülkelerinin enerji güvenliğindeki güçlü konumunu yansıtacak şekilde enerji projelerinde daha aktif hale getirecektir. Sonuç olarak, Avrupa Birliği ile yani daha derine indiğimizde, Balkan ülkeleri ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler hızla yoğunlaşmaktadır.

1994 senesinde Ermenistan ile savaşın sona ermesi ve 1993 yılında iktidara gelen Haydar Aliyev'in başarılı ekonomi politikaları sonucunda Azerbaycan, 1994 sonrası enerji üretiminde farklı bir tablo çizmiştir. Bu süreçte Azerbaycan, Ermenistan ile olan savaş sona erdikten sonra yabancı enerji şirketlerinin ilgi odağına dönüşmüştür. Bu kapsamda 1994-2015 yıllarını kapsayan dönemde SOCAR ile yabancı şirketler arasında imzalanan anlaşma sayısı ise 25 olarak kaydedilmiştir. Azerbaycan'ın mevcut petrol rezervinin 2016 yılı itibarıyla, 7.503 kiloton olarak ölçülürken, petrol üretimi ise 7.522,40 kiloton/yıl olarak ölçülmüştür (SOCAR, 2019).

Azerbaycan, Ermenistan'a ve Gürcistan'a 1990'lı yıllara kadar gaz ihraç etmiştir. 1995 senesine gelindiğinde söz konusu ülkelere gaz ithalatına son veren Azerbaycan, Rusya'dan gaz ithalatına başlamıştır. Bu kapsamda yapılan anlaşmaya göre 2006 yılı sonuna kadar gaz ithalatını sürdürmüştür. Bu kapsamda doğalgaz, 2018 yılına gelindiğinde Azerbaycan'ın en önemli ihracat kalemleri arasında yerini almıştır. Azerbaycan, Şahdeniz bölgesinde doğal gaz yataklarının bulunup üretimine başlanana kadar bu süreçte sadece kendi iç ihtiyacını karşılayabilmekteydi. Söz konusu keşiften sonra ülke doğal gaz konusunda kendi kendine yetebilir hale gelmiştir (Süleymanov & Hasanov, 2013: 78-79). Hazar Denizi çevresinde yapılan araştırmalarda büyük gaz yatakları keşfedilmiş ve bu sahaların işletilmesiyle Azerbaycan

2006 yılında gaz ithalatçısı bir ülkenden gaz ihraç eden bir ülke konumuna gelmiştir (SOCAR, 2019).

Azerbaycan'ın Balkan ülkelerinin enerji güvenliğindeki rolüne ilişkin konumu birkaç noktada özetlenebilir: Azerbaycan'ın bu konumu birincisi, güçlü ve etkili bir Avrupa enerji politikası, küresel rekabet, enerji kaynaklarının güvenliği ve enerji kaynaklarının çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır. İkincisi, enerji politikası ulusal egemenliğin merkezinde yer alır, dolayısıyla ulusal güvenlik çerçevesinde yeterli enerji güvenliğinin sağlanması AB için en önemli önceliktir. Üçüncüsü, Balkan ülkeleri de dahil olmak üzere tüm üye devletler mevcut enerji politikasını desteklemektedir. Ancak bunların hiçbiri ortak enerji piyasasının entegrasyonu anlamına gelmemektedir. Balkan ülkeleri de dahil olmak üzere her üye devletin kendi ulusal çıkarları ve dış politikası vardır. Ayrıca Avrupa ülkelerinin tüketim ve ithalat oranları farklıdır. Dördüncüsü, başarısız Nabucco projesinin ardından AB daha ciddi adımlar atmaktadır. Güney Gaz Koridoru alternatif enerji kaynakları açısından en önemli projedir. Beşincisi, AB ile Azerbaycan arasındaki enerji ilişkilerine bakıldığında, AB ve Balkan devletlerinin ekonomik, jeopolitik ve güvenlik çıkarları nedeniyle Azerbaycan'ın güvenilir ve stratejik bir ortak olduğu açıkça görülmektedir (Azimov, 2021: 75).

Enerji kaynakları üzerindeki kontrolün bu kadar önemli hale geldiği günümüz dünyasında, Rusya'nın hem kendi coğrafyasında hem de komşu doğal gaz iletim bölgesinde kazandığı etkin konum özellikle AB'yi endişelendirmektedir. Bu endişe sonunda AB, çeşitli gaz kaynaklarına ulaşmak için çabalarını seferber etmek zorunda kalmıştır. Bu doğrultuda Hazar Denizi başta olmak üzere gaz piyasalarında son yıllarda yaşanan kaya gazı ve sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) projelerine ek olarak, AB için Rusya'ya alternatif bir kaynak olarak Akdeniz ve Ortadoğu kaynaklı doğal gaz da önem kazanmaktadır (Mamedov, 2013). Avrupa Komisyonu'nun stratejik inisiyatifiyle 2008 yılında kaynakları emmek ve komşu coğrafyası üzerindeki dış etkiyi dengelemek amacıyla "Güney Gaz Koridoru" kavramını geliştirdiği bilinmektedir (EU, 2008: 4).

AB ülkelerinin yeni kaynak arayışları için “Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi” (TANAP) ve Şah Deniz doğalgazını Türkiye sınırından alarak Avrupa’ya taşıyacak olan “Trans Adriyatik Boru Hattı Projesi” (TAP) alternatif güzergâh oluşturmuştur. Bu projelerin Türkiye’ye de “Enerji Merkezi” olma yolunu açması planlanmaktadır. Güney Gaz Koridoru Güney Kafkas Boru Hattı’nı (SCP), TANAP ve TAP’ı kapsamaktadır (Erdoğan, 2017: 13). Proje, AB ve Türkiye için bir enerji güven ortamı yaratmaktadır. Bu projenin, ekonomik büyümesini sürdüren Türkiye’nin enerji kaynaklarını makul bir maliyetle kullanmasını sağlaması öngörülmektedir

TANAP, Hazar Denizi’nden Avrupa’ya ilk doğrudan enerji hattını oluşturacak olan GGK’nin en önemli noktası olarak nitelendirilmektedir. Bunun yanı sıra Şah Deniz doğalgazını Türkiye sınırından alarak Avrupa’ya taşıyacak TAP, Avrupa Birliği ülkeleri açısından yeni kaynak arayışları için alternatif güzergah oluşturacaktır.

TANAP; Azerbaycan’da Şah Deniz 2 sahasında üretilen doğal gazın Gürcistan ve Türkiye üzerinden Avrupa’ya taşınmasını amaçlayan doğal gaz boru hattı projesidir. Türkiye kısmı Ardahan’da başlar ve Edirne’de (Yunanistan sınırında) biter. Boru hattının toplam uzunluğu 1850 km’dir (TANAP, 2015). TANAP’ta, Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) ve Güney Gaz Koridoru AŞ’nin yüzde 51, Boru Hatları ile Petrol Taşıma AŞ’nin yüzde 30, BP’nin yüzde 12 ve SOCAR Türkiye Enerji AŞ’nin de yüzde 7 hissesi bulunmaktadır. Ayrıca TANAP projesinin yapımında ana hat borularının % 80’lik kısmının Türkiye’de yerli olarak üretildiği bilinmektedir (Rzayeva, Gültekin-Punsmann, & Göknel, 2012: 5).

Rusya doğalgazına bağımlı olan ve farklı bir yola ilerleyen Avrupa için TANAP’ın önemi her geçen gün artıyor. Öte yandan Türkiye’nin TANAP’ta ve AB ile Azerbaycan arasındaki rolü, AB’ye katılım açısından elini güçlendirecektir. Bu anlamda, Türkiye’nin AB üyelik müzakerelerinde AB Konseyi’nde Görüşülmesi Süren Fasıllar” başlığı adı altındaki enerjinin böyle bir anlaşma ile müzakerelere açılması umulmaktadır (Karagöl &

Kaya, 2014: 18). Türkiye’de faaliyet gösteren enerji şirketleri olarak bilinen BOTAŞ ile TPAO’nun üretim, arama ve boru hattı araştırmalarında işbirliği yapmaları beklenmektedir. Bu anlamda Gazprom ve Sokar gibi bu iki şirketin tek şirket bünyesine katılması ve Türkiye adına enerji sözleşmeleri için masaya oturması gerekiyor. Ağırlıklı olarak dış pazarlarda faaliyet göstermesi gereken bu şirketler için özellikle Balkanlar’da hakimiyet kurmak ülke adına atılan önemli adımlardan biri olacaktır (Pala, 2014: 54). Bunları yanı sıra günümüzde Balkan ülkelerinin büyük bir kısmının Rus doğalgazına bağımlı hale geldiği görülmektedir. Bu nedenle Türkiye’nin bu bölgelerdeki yatırımları da önem kazanmaktadır (Türbedar, 2003: 217-218).

Avrupa Komisyonunun Rusya’nın Ukrayna’yı işgaline karşı almış olduğu aksiyonlar çerçevesinde, AB’nin 2022 yılı sonuna kadar Rus fosil yakıtlarına olan bağımlılığını önce üçte iki oranında azaltmak ve söz konusu bağımlılığı 2030 yılından önce tamamen sona erdirmek amacıyla RE-PowerEU adlı teklif sunulmuştur (European Commission, 2022). Söz konusu politika, Avrupa Birliği’nin enerji sorunlarına yaklaşımı konusunda kritik bir değişim yaşandığının göstergesi niteliğindedir. Bu projenin aynı zamanda Balkanlar’ın enerji sektörü üzerinde de büyük bir etkisinin olacağı tahmin edilmektedir. Bu plan çerçevesinde temiz enerji kaynaklarına geçiş sürecinin hızlandırılması, sıvılaştırılmış doğalgaz terminallerine ve diğer gaz altyapısına yatırım yapılması ve böylece enerji arzını çeşitlendirme faaliyetlerinin hızlandırılması öngörülmüştür. Bu alanda Avrupa’nın en önemli alternatifi olarak ise TANAP uzantısı olarak ifade edilen TAP öne çıkmaktadır.

Trans-Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı (TAP); Yunanistan’ın kuzeyinden 478 km’lik bir boru hattı ile Türkiye/İpsalâda TANAP’a bağlanmaya başlayan ve ardından Arnavutluk üzerinden ve Adriyatik Denizi altından İtalya’da sona eren bir doğal gaz boru hattı projesidir. 19 Eylül 2013 tarihinde Şahdeniz Konsorsiyumu tarafından imzalanan proje için 35 milyar dolarlık yatırım öngörülmüştür (Hürriyet, 2013). TAP, Güney Gaz Koridorunun bir parçasıdır. Proje tarafları, boru hattının Avrupa’nın enerji güvenliğini artıracığına ve Avrupa’nın Rusya’ya olan bağımlılığını azaltacağına inanmaktadır (Anadolu Ajansı, 2019) .

AB ülkelerinde farklı enerji kaynaklarına yönelik artan eğilime rağmen doğal gazın talep yüksek seyretmektedir. Güney Gaz Koridorunun bir diğer önemli ayağı ise Rusya'dan gelen ciddi doğal gaz ihtiyacını ortadan kaldıracak Trans-Adriyatik Boru Hattı projesi. Fukuşima kazasının ardından nükleer enerjinin kapanması, nükleer santrallerin eskimesi ve elektrik tüketiminde kömürün payının sınırlandırılmasına yönelik çalışmalar nedeniyle doğal gazın 21. yüzyılın enerji kaynağı olması bekleniyor. Kyoto'da alınan önlemler nedeniyle artan elektrik tüketiminin yanı sıra. Bu anlamda, AB ülkelerinde artan doğal gaz bağımlılığı dikkate alındığında ise TAP'ın Avrupa ülkeleri açısından önemi ortaya çıkmaktadır. (Karagöl & Kaya, 2014: 19).

Avrupa Komşuluk Politikası, Doğu Ortaklık Programı ve Güney Gaz Koridoru, Azerbaycan'ın Avrupa'ya entegrasyonuna ana katkıyı sağlayan unsurlardır. Avrupa Birliği böylece uzun yıllar sonra ortak bir enerji politikasına doğru önemli bir adım atmıştır. TAP ve TANAP projeleri ile Avrupa'nın birçok bölgesine enerji sağlamak ve tek kaynağa bağımlılığı azaltarak Avrupa'nın enerji güvenliğinin sağlanmasında esas olana öncülük etmektedir. Rusya ise AB'nin yeni kaynaklardan doğal gaz almasını engellemeye çalışmaktadır. Rusya'nın engelleri jeopolitik alanda olayların seyri-ne göre değişmektedir. Azerbaycan bu konuda kilit ülke rolü oynamakta ve Balkan ülkelerinin enerji kaynaklarının çeşitliliğinin artırılmasına büyük önem taşımaktadır. Bu açıdan Rusya ilk aşamada yaptığı olumsuz açıklamalarla Güney Gaz Koridorunun itibarını zedelemeye çalışmaktadır. Aynı zamanda Azerbaycan ve Türkmenistan'ın enerji ihraç altyapısının temelini oluşturacak olan Trans-Hazar petrol boru hattının Rusya'nın çıkarlarına aykırı olduğu ifade edilmektedir.

Güney Gaz Koridoru AB için önemli olsa da Rusya'yı endişelendirmektedir. Örneğin Rusya, Batı destekli Nabucco projesinden bahsedilirken, doğal gazını Karadeniz kıyısındaki Bulgaristan'a taşımak için Güney Akım boru hattı projesini başlatmıştır. O proje, AB rekabet kurallarını ihlal ettiği için gerçekleşmemiş ve ardından Rus Gazprom'un önerdiği Türk Akımı boru hattı projesi de başarısız olmuştur. Açıkçası, Rusya kendi

katılımı olmadan bu bölgede gaz taşıma projelerini yürütmeye asla istekli olmayacaktır. Projeye ilgili son olay ise doğalgaz taşımacılığının başlamasıdır. Ekim 2020’de, Yunanistan-Türkiye sınırından güney İtalya’daki alıcı terminale giden TAP boru hattı doğal gazla doldurulmuş ve son olarak, 15 Kasım 2020’de Güney Gaz Koridoru’nun son kısmı olan TAP boru hattı tamamlanmış ve ticari operasyonlar başlamıştır (Hacıyev, 2020). TAP ve İran-Türkiye-Avrupa Doğalgaz Boru Hattı Projesi (ITE) projeleri rekabet etmek için değil, birbirini tamamlamak için oluşturulan projelerdir. Güney Avrupa ülkelerini her iki projede de pazar olarak tanımlamaktadır. Çünkü AB, Rusya’ya olan bağımlılığından kurtulmaya odaklanmış durumdadır. Türkiye, enerji koridoru hedeflerine ek olarak, farklı bir politika ile TAP ve ITE’yi Balkanlar’a bağlamak istemektedir. Bu şekilde 2030 yılına kadar 20 milyar m³/yıl olması beklenen Karadağ, Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Slovenya doğal gaz piyasasını hedeflemektedir (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2015).

Batı Balkan bölgesi konumu itibarıyla AB’nin enerji güvenliğinde önemli bir rol oynayabilir ve bunun tersi de geçerlidir. Ekim ayında Sofya’da düzenlenen Enerji Forumu’nda Güneydoğu Avrupa’dan liderler yeni doğalgaz boru hattı Yunanistan-Bulgaristan Enterkonektörü’nü (IGB) memnuniyetle karşıladılar. IGB, Azerbaycan’dan Bulgaristan’a Güney Gaz Koridoru aracılığıyla gaz tedarik edecek. Sırbistan ve Kuzey Makedonya da gaz iletim altyapısının genişletilmesinden kazançlı çıkacaktır. Bu, Avrupa’yı Rus gazına daha az bağımlı hale getirme yolunda atılmış önemli bir adımdır.

Enerji Forumu aynı zamanda siyasi gerilimlerle dolu bir geçmişe sahip iki ülke açısından enerji iş birliğini masaya yatırmak için bir fırsat oldu. Bulgaristan ve Kuzey Makedonya, Bulgaristan’ın ihtiyaç fazlası elektriğini komşusu Kuzey Makedonya’ya ihraç etme olasılığını görüştü. Bu dayanışma hamlesi elektrik sıkıntısı sorunlarını azaltacak ve enerji arz güvenliğini artıracaktır. Ancak bu iş birliğinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği henüz belirsiz. AB ve WB6 hükümetleri, fiyat artışlarının etkilerine dayanabilmek için daha fazla ikili anlaşma ve olası piyasa bağlantıları arayışına girmelidir.

AB tarafından desteklenen bir iş birliği çerçevesi olan Bölgesel İşbirliği Konseyi, daha derin bir enerji işbirliği için çeşitli öneriler getirmiştir. Bunlar arasında sınır ötesi paylaşımın sağlanması, ortak enterkonnektörler ve hatta Bölgesel Enerji Stratejisi yer almaktadır. Batı Balkan ülkelerinin ayrıca yenilenebilir enerji ve elektrik ve gaz piyasalarının entegrasyonu konularında ortak yatırım teklifleri hazırlayarak birbirleriyle iş birliklerini geliştirmeleri gerekecektir. Bu, elektrik arzı belirsizliğini azaltmaya ve Kosova'da yaz ayları boyunca ilan edilen elektrik kesintileri gibi acil durum tedbirlerini önlemeye yardımcı olacaktır. Ayrıca, sahip oldukları geniş güneş ve rüzgâr enerjisi potansiyelinden üretilen yeşil hidrojen geliştirmeyi de düşünebilirler.

Türkiye için doğalgaz son derece önemli bir kaynaktır. Azerbaycan'dan Avrupa'ya doğal gaz nakli için bir geçiş konumunda olan Türkiye, bu anlamda Ukrayna gibi sadece geçiş ülkesi olarak anılmak istemiyor. Tüketici ülke olarak öne çıkan Türkiye, TANAP'tan sonra doğal gaz fiyatları artacağı için maliyetleri düşürmeyi amaçlamaktadır. Bu dönemde enerjide ülkemiz transit ülke konumuna sahiptir. Bu durum Batı ile Doğu'yu birleştirmesi ve Türkiye'nin enerji sektöründe bölgesel bir aktör konumunda olması için büyük fırsatlar ortaya çıkmıştır.

Güney Gaz Koridoru, Azerbaycan'ın ve aralarında SOCAR'ın da bulunduğu konsorsiyum şirketlerinin desteğiyle inşa edilmektedir. AB'nin gelecekte pazarı için ilave gaz hacimlerine ihtiyaç duyması ve yine de yeni güzergahlar kullanarak tedarik kaynaklarını çeşitlendirmek istemesi halinde, pahalı bir boru hattı güzergahına ihtiyacı olacaktır. Temel olarak, doğalgaz boru hatları var olduğu sürece AB ve Türkiye'ye komşu ülkelerden Hazar bölgesi üzerinden uzun yıllar boyunca gaz nakli için bir altyapı sağlanmış olacaktır. Azerbaycan olmadan böyle bir boru hattı var olmayacaktı ve AB'nin kendisi de artan ithal gaz talebi nedeniyle yeni bir boru hattı sisteminin inşası için milyarlarca dolar yatırım yapmak zorunda kalacaktı. Başka bir ifadeyle Güney Gaz Koridoru, AB'yi ve Avrupalı şirketleri stratejik öneme sahip boru hattı altyapısının oluşturulması için milyarlarca dolarlık yatırım yapmaktan kurtarmıştır.

SONUÇ

Küresel ölçekte Balkan ülkelerinin enerji arzı bakımından çok önemli olmadığı görülmektedir. Bu durumun temel nedeni olarak bölgenin petrol ve diğer enerji kaynakları açısından son derece fakir olması gösterilmektedir. Bu nedenle Balkanlar, enerji arzının güvenliği açısından bugüne kadar en çok ilgi çeken bölgelerden biri olamamıştır. Fakat hızla yaygınlaşan enerji güvenliği, iletim ve dağıtım kanallarının çeşitlenmesi ve enerji gereksiniminin karşılanmasında son derece farklı yöntemlerin kullanılması sebebiyle arz açısından önemli olmasa da küresel enerji güvenliği denkleminde Balkanlar'ın da dahil edilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Burada vurgulanması gereken iki nokta vardır. Bunlardan birincisi, mevcut enerji tedarik ve dağıtım yolları arasındaki önemsiz konumuna rağmen, Balkanlar'ın gelecekteki rolü, bölgenin enerji güvenliğinin önceliklerini ve önemini belirleyecektir. Başka bir ifadeyle, Balkanlar'da enerji güvenliğinin öneminin, dağıtım kanallarının bir parçası olma yeteneği ve rolü ile yakından ilişkili bir durum olarak görüldüğü vurgulanmaktadır.

Son yıllarda Avrupa Birliği'nde doğal gaz talebindeki büyümenin yavaşladığı görülmektedir. Ancak Avrupa ülkelerindeki doğal gaz rezervlerinin kademeli olarak tükenmesi, ithal gaza bağımlılığın artmaya devam edeceği anlamına gelmektedir. Avrupa Birliği, doğalgazı Norveç, Rusya ve Kuzey Afrika olmak üzere üç koridordan ithal etmektedir. Bu durum Ukrayna krizinin ardından AB'nin kaynak çeşitlendirme arayışlarının artmasına neden olmuştur. Güney Gaz Koridoru konusu, Rusya'nın doğalgazı siyasi bir baskı aracı olarak kullanmasının yarattığı tehdidi ele almaya çalışırken gündeme gelmiştir. Ancak bu koridorun sadece Azerbaycan gazının iletimi için açılması Rusya'ya olan bağımlılığı ciddi şekilde etkilemeyecektir. TAP, AB'ye ek 10 milyar m³ metreküp gaz taşıyacak şekilde genişletilebilmektedir. Bu bağlamda Balkan ülkeleri sadece bir enerji geçiş güzergahı olarak değil, aynı zamanda petrol taşımacılığı için bir liman olarak da önemli bir rollere sahip olmaktadır. Bu nedenle Balkanların enerji nakli açısından Rusya için de önem arz ettiği görülmektedir.

Kaynakça

Açıkkaya, Savaş. (2010). “Çarlık Rusyası Hakimiyetindeki Azerbaycan Türklerinde Ulus Bilincinin Gelişmesinin Temel Dinamikleri”. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 1, S. 28, ss. 403-420.

Amirahmadi, Hooshang. (1993). “Iran’s Regional Oil Policy: The OPEC Factor”. *Petroleum Politics*, (25.11.2022).

Anadolu Ajansı. (2019). “Turkey to benefit from many gas supplies and best prices”. <https://www.aa.com.tr/en/economy/turkey-to-benefit-from-many-gas-supplies-best-prices-/1409431>, (25.11.2022).

Aras, Osman Nuri. (2003). “Azerbaycan Ekonomisi ve Dönüşüm Süreci”. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 19, ss. 1-15.

Arı, Tayyar ve Pirinççi, Ferhat. (2011). “Soğuk Savaş Sonrasında ABD’nin Balkan Politikası”. *Alternatif Politika*, C. 3, S. 1, ss. 1-30.

Azimov, Aliyar. (2021). “European Energy Policy and The EU- Azerbaijan Energy Cooperation”. *Journal of Comparative Politics*, C. 14, S. 1, ss. 71-90.

Çelikpala, Mitat. (2014). “Enerji güvenliği: NATO’nun yeni tehdit algısı”. *Uluslararası İlişkiler*, C. 10, S. 40, ss. 75-99.

Deitz, Laura, Stirton, Lindsay ve Wright, Kathryn. (2007). *The Energy Community of South East Europe: Challenges and obstacles to, Europeanisation*. UK: CCP-Working Paper.

Ediger, Volkanç (2007). *Enerji Arz Güvenliği ve Ulusal Güvenlik Arasındaki İlişki*. Enerji Arz Güvenliği Sempozyumu. Ankara.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. (2015). “TBMM Yazılı Soru Önergisi Cevabı”. <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-34940c.pdf>, (25.11.2022).

Erdoğan, Nuray. (2017). “TANAP Projesinin Türkiye ve Azerbaycan Enerji Politikalarındaki Yeri ve Önemi”. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 3, ss. 10-26.

EU. (2008). Second Strategic energy Review: An EU Energy Security and Solidarity Action Plan. Brüksel: Commission of the European Communities.

EU Commission. (2000). Green Paper Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply. Brussels: COM.

European Comission. (2022). “REPowerEU: Affordable, Secure and Sustainable Energy for Europe”. https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/repowerEU-affordable-secure-and-sustainable-energy-europe_en, (25.11.2022)

Giamouridis, Anastasios ve Paloyannis, Spiros. (2011). Security of gas supply in South Eastern Europe: potential contribution of planned pipelines. Oxford: Oxford Institute of Energy Studies.

Glynn, James, Chiodi, Alessandro ve Gallach, Brian. (2016). “Energy security assessment methods: Quantifying the security co-benefits of decarbonising the Irish energy system”. *Energy Strategy Reviews*, S. 15, ss. 72-88.

Hacıyev, Şahmar. (2020). “TAP layihəsi işə düşdü”. <https://aircenter.az/az/single/tap-layihesi-ise-dusdu-521>, (25.11.2022).

Hürriyet. (2013). “Tarihi Anlaşma İmzalandı”. <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/25382807.asp>, (22.11.2022).

IEA. (2008). *Energy in the Western Balkans: the path to reform and reconstruction*. Fransa: IEA/OECD.

IEA. (2019). “Ensuring the uninterrupted availability of energy sources at an affordable price”. <https://www.iea.org/areas-of-work/ensuring-energy-security>, (22.11.2022).

Karagöl, Erdal Tanas ve Kaya, Salihe. (2014). *Enerji Arz Güvenliği ve Güney Gaz Koridoru*. SETA: Ankara.

Kocaman, Muhammed Emin. (2018). “Hazar Havzası’nda Enerji Güvenliği ve Enerji Jeopolitiği”. *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 5, S. 3, ss. 152-171.

Kruyt, Bert, Vuuren, De Parn, Vries, Hans ve Groenenberg, Henrij. (2009). "Indicators For Energy Security". *Energy Policy*, C. 37, S. 6, ss. 2166-2181.

Mamedov, Sbeste. (2013, 06 18). Azerbaydjan polucit evropeyskiy bonus. *Nezavisimaya Gazeta*.

Özdemir, Volkan. (2014). "Balkan Piyasalarını Hedef Alan Doğal Gaz Boru Hattı Projeleri Arasında Rekabet: NABUCCO-Güney Akım ve Trans-Adriyatik Boru Hattı(TAP) Projeleri Örneği". *Sosyo-Ekonomi Dergisi*, C. 22, S. 22, ss. 253-272.

Pala, Cenk. (2014). "Ukrayna Krizi ve Doğal Gazda Türkiye'nin Artan Önemi: "Enerjik" Paradigma Değişiklikleri". *İktisat ve Toplum Dergisi*, S. 43, ss. 51-59.

Pamir, Aaslıhan. (2000). *Hazar Bölgesi'nde Enerji Politikaları: Avrupa'nın ve ABD'nin Konseptleri. Avrupa'nın Türkiye'nin Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu'da Ortak İlgi Alanları Uluslararası Sempozyumu*. Ankara: İstanbul Üniversitesi: 22-33.

Polat, Doğan Şafak. (2019). "NATO Enerji Güvenliği ve Akdeniz". Çomak, Hasret ve Şeker, Burak Şakir (Ed.), *Doğu Akdeniz Jeopolitiği*, Ankara: Nobel Yayınları: 1129-1142.

Prontera, Andrea. (2017). *The new politics of energy security in the European Union and beyond: states, markets, institutions*. London: Routledge.

Risteska, Sonja. (2009). "The development of the energy market in the Western Balkans (the case of Macedonia and Croatia)". *Analytical*, C. 2, S. 1, ss. 1-10.

Rzayeva, Gulmira, Gültekin-Punsmann, Burcu ve Göknel, Mete. (2012). *TANAP Raporu*. İstanbul: Hazar Enstitüsü Araştırma Merkezi.

Sferov, Rehman. (2005). "Azerbaycan'da Petrol Üretiminin Tarihsel Süreç İçerisindeki Değişimi". *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, ss. 285-298.

SOCAR. (2019). "Doğal Gaz Üretimi". <http://www.socargas.com/socar-tarihce/>, (22.11.2022).

Süleymanov, Elç,n ve Hasanov, Fakhri. (2013). “Azerbaycan’ın Türkiye’nin Enerji Sektörüne Yatırımlarının Azerbaycan-Türkiye Ekonomik İlişkilerindeki Rolü”. *Avrasya Strateji Dergisi*, C. 2, S. 2, ss. 73-100.

TANAP. (2015). “TANAP Nedir?”, <http://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/>, (22.11.2022).

Türbedar, Erhan. (2003). “Balkanlar ve Enerji”. *Avrasya Dosyası*, C. 9, S. 1, ss. 214-235.

Ülgen, Koray ve Akova, Sibel. (2014). *Balkanlarda Enerji Arz Güvenliği, Enerji Çeşitliliği ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları*. İstanbul: Bilgesam.

WEF. (2006). *The new energy security paradigm*, in Partnership with Cambridge Energy Research Associates. Geneva: World Economic Forum.

Zengin, Eyüp ve Esedov, Aqil. (2009). “Türkiye ve Azerbaycan Örneğinde Boru Hatları Ulaştırmasının Çevre Üzerindeki Etkileri”. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S.9, ss. 97-108.

Extended Summary

Countries need energy as a basic need for their economic development. In today's world, which has been transformed by globalization and increased interdependence between actors, energy has gained a technological character and started to be used in different fields and in diverse ways. In today's globalized world, population growth and the consumption of basic energy resources such as coal, oil, and natural gas by developed economies make the concept of energy and access to energy an important agenda item. In this sense, it can be argued that fossil fuels, which are still relevant and important today, have various effects on the policies and perceptions of international actors.

Although energy security, which is characterized as one of the main objectives of energy policy, is a frequently discussed concept, there is no clear definition in the literature. Today, the scarcity of energy resources and the lack of equitable distribution create uncertainty among international actors, and in this context, energy security means making the best use of scarce resources to meet the needs of every age. Energy security is a concept that has many different dimensions from economic, social, political, geological, geopolitical, and military perspectives due to the variables it involves. The globalizing world and the explosion of consumption have made energy a key player in all these processes, transforming it into an agenda item that fundamentally affects the economies and national security of countries compared to the past. Compared to other regions (Central Asia, the Middle East, the Caucasus, etc.), the Balkans is not a region rich in energy resources. For this reason, the Balkans are located on the periphery rather than the center of the strategic interests of major countries in the energy field. However, it can be said that Balkan countries are important energy carriers, although not in a direct way through energy production. The proven oil reserves of the Western Balkans are cited by the U.S. Energy Information Administration as approximately 335 million barrels. On the other hand, the oil reserves of the European continent were recorded as 18.7 billion barrels. It is also reported that of the 335

million barrels of oil in the Western Balkans, 165 million are located in Albania, 92 million in Croatia and the remaining 77 million in Serbia and Montenegro. Russia is the biggest participant of the Balkan countries in the natural gas sector. All Balkan countries except Albania have a natural gas connection with Russia. Countries without energy reserves have to meet their needs from foreign markets. In this sense, the economic-political importance of the Balkans in the energy sector can be expressed in three main factors: a. The strategic contribution of the Balkans to energy security as an energy transit route, b. The market for the Caspian Basin countries that aim to open up to the international market and Russia that wants to diversify its energy market, c. The role of the Balkans in foreign policy is to provide a balance of power. Therefore, the regional economic and political situation is considered as an effective factor in determining the energy policy of global players and neighboring countries. Surrounded by the EU, the Russian Federation and Türkiye, the Balkans have become a prominent energy region due to its geopolitical position. It is also known that the Balkans have always been a center of attention for Russian foreign policy. In this context, the dependence on Russian natural gas and Russia's weight in energy investments in the Balkans show that Russia wants to maintain its influence in the Balkans by using the energy trump card. The EU sees the region as a transit route to ensure energy security and aims to integrate energy markets through the region. Bulgaria, Croatia, and Romania are members of the European Union, while the other Balkan countries are candidates for membership. Therefore, the Balkans will have an energy market that will join the European Union in the future. In this region, natural gas and oil pipelines are among the biggest political and economic struggles in the energy sector. The Balkans play a crucial role in Europe's energy transition due to its strategic geographical location. The Balkans is already an energy market in its own right. Building a new (alternative) oil/natural gas pipeline in the region means weakening Russia's energy dominance. As part of any country's foreign policy, security policy is a priority issue. In this context, establishing a dominant position in the Black Sea region is one of Russia's significant interests. Russia's plans in

the Balkans are quite different from the post-Soviet plans. To date, Russia has been an important supplier of oil and natural gas in the Balkans. Almost all Balkan countries import their energy resources from abroad. In addition, Russian companies make significant contributions to regional energy markets, investments and companies working on the development of new infrastructure. On the other hand, it is stated that countries with rich coal reserves have become dependent on oil and natural gas resources due to environmental problems and inadequate infrastructure. Most of these natural resources are sourced from foreign markets. Therefore, it is not possible to develop the energy market with these resources.

Azerbaijan's position on the role of the Balkan countries in energy security can be summarized in several points. First of all, Azerbaijan's position is due to a strong and effective European energy policy, global competition, security of energy resources and diversity of energy resources. Second, energy policy is central to national sovereignty. Ensuring adequate energy security within the framework of national security is therefore a top priority for the EU. Third, all member states, including the Balkan countries, support the current energy policy of the EU. However, none of these means the integration of the common energy market. Each member state, including the Balkan countries, has its own national interests and foreign policy. Moreover, European countries have different consumption and import rates. Fourth, following the failed Nabucco project, the EU is taking more serious steps. The Southern Gas Corridor is the most important project in terms of alternative energy sources. Fifth, looking at the energy relations between the EU and Azerbaijan, it is clear that Azerbaijan is a reliable and strategic partner due to the economic, geopolitical and security interests of the EU and the Balkan states. The "Trans Anatolian Natural Gas Pipeline Project" (TANAP) and the "Trans Adriatic Pipeline Project" (TAP), which will transport Shah Deniz natural gas from the Türkiye border to Europe, have created alternative routes for EU countries in their search for new resources. These projects are planned to pave the way for Türkiye to become an "Energy Center". The South Gas Corridor covers the South Caucasian Pipeline (SCP), TANAP and TAP. The project creates

an energy trust environment for the EU and Türkiye. It is envisaged that this project will enable Türkiye to utilize energy resources at a reasonable cost as it continues its economic growth.